

*INITIATIEFADVIES GOC - PROSPECT OVER
DE PLAATS VAN KUNST IN DE STAD*

*KUNST BETER IN DE OPENBARE RUIMTE INTEGREREN
VOOR EEN COHERENTE VISIE, EEN BETER BELEID EN EEN HARMONIEUZE
STEDENBOUW*

*INITIATIEFADVIES VAN
DE GEWESTELIJKE ONTWIKKELINGSCOMMISSIE*

8 OKTOBER 2024

De voorbije jaren kende Brussel een sterke groei van de artistieke praktijken: kunstenaarsateliers, galerijen, opkomst in kunstacademies en kunstscholen, ... zozeer zelfs dat sommigen het hebben omschreven als het 'nieuwe Berlijn'. Het is dus het goede moment om een nieuwe ambitie te bevestigen: de artistieke interventies in grotere mate integreren in zowel ruimtelijke ordeningsprojecten als, meer specifiek, in het kader van de aanleg of herdefiniëring van openbare ruimten.

Brussel was ook Culturele Hoofdstad van Europa in 2000 en heeft naar aanleiding daarvan een aantal projecten ontwikkeld waarvan sommige, zoals de Zinneke Parade, nu deel uitmaken van het Brusselse erfgoed. De Brusselse kandidatuur voor 2030 ('Molenbeek for Brussels 2030') is ook een gelegenheid om een nieuwe dynamiek voor 'kunst in de openbare ruimte' te bedenken. Het zou ook denkbaar zijn dat Brussel zich in dat verband aansluit bij het netwerk 'Creative Cities' van de UNESCO, dat in 2004 werd opgericht en momenteel meer dan 350 steden telt.¹

Professionals op het gebied van stedenbouw en kunst zijn op 3 juni en 17 september 2024 samengekomen om te praten over deze uitdagingen, evenals over de pistes die moeten worden verkend om deze doelstellingen te bereiken. De deelnemers waren afkomstig uit alle gewestelijke overheden, gemeenten, kunst- en academische instellingen, kunstnetwerken of waren individuele kunstenaars. Deze nota is het resultaat van 2 discussieworkshops, die werden gevolgd door enkele uitwisselingen. Het doel ervan is om het debat te openen, de discussie en de dialoog op gang te brengen en voort te zetten.

1. Hoe kan kunst in de stedenbouw worden geïntegreerd?

De openbare ruimte is dynamisch. Ze is meestal **onvolledig ontworpen en gepland** binnen een architecturaal of stedenbouwkundig project. Zodra een stedenbouwkundig project is ontworpen en uitgevoerd, worden er talloze objecten (meubilair, bewegwijzering, reclame, afvalbakken enz.) concreet op geënt. Deze elementen zijn afkomstig van instanties die niet betrokken waren bij het oorspronkelijke project (politie, mobiliteit, water, elektriciteit, reclame enz.). Bovendien houdt de planning onvoldoende rekening met het brede scala aan mogelijke toepassingen. Het behoud en het onderhoud laten vaak te wensen over.

Naast deze tekortkomingen wordt het publiek niet voldoende betrokken. We vinden het daarom belangrijk om niet alleen **het ontwerp te heroverwegen**, maar ook **de uitvoering en het beheer van openbare ruimte**. Een van de elementen van dit verbeterde transversale beheer is de integratie van kunst, zowel in de vorm van permanente werken als tijdelijke en efemere evenementen of artistieke installaties.

¹ Door tot het netwerk toe te treden, verbinden steden zich ertoe om hun goede praktijken uit te wisselen, partnerschappen te ontwikkelen om creativiteit en culturele industrieën te promoten, de deelname aan het culturele leven te versterken en cultuur te integreren in de stadsontwikkelingsplannen.

Het netwerk zet zich ook in voor de ondersteuning van de referentiekaders die door de Verenigde Naties zijn aangenomen, in het bijzonder het Programma voor Duurzame Ontwikkeling 2030. Het netwerk 'Creative Cities' van de UNESCO omvat zeven creatieve domeinen: ambachten en volkskunsten, digitale kunsten, design, film, gastronomie, literatuur en muziek. Enkele van de doelstellingen zijn: het creëren, produceren, verdelen en verspreiden van culturele activiteiten, goederen en diensten versterken; creativiteits- en innovatiepolen ontwikkelen en de mogelijkheden voor makers en professionals in de culturele sector uitbreiden; de toegang tot en de deelname aan het culturele leven verbeteren, evenals het genot van culturele goederen en diensten, met name voor kansarme of kwetsbare groepen en personen; cultuur en creativiteit volledig in plaatselijke ontwikkelingsplannen en -strategieën integreren.

Het is belangrijk om rekening te houden met **de veranderingen in de stedelijke ruimte**, waarin openbare kunst en alledaagse voorwerpen naast elkaar bestaan. Deze interacties zouden als '**visuele vervuiling**' kunnen worden omschreven wanneer iets in strijd is met het esthetische of functionele geheel van het oorspronkelijke project. Deze '**vrolijke stedelijke chaos**' zou ook kunnen worden voorgesteld als een weerspiegeling van de diversiteit van dit Gewest. We moeten met allerlei kwesties omgaan, rekening houdend met de voortdurende evolutie van **de wijken en hun bevolking**. In Brussel gaat de sociale geografie samen met de culturele geografie en moeten de openbare ruimten worden ontworpen voor iedereen, zowel bewoners als gebruikers.

Momenteel **ontbreekt het aan een algemene visie** door de **versnippering van vaardigheden**. Elke dienst vervult zijn taak, maar de verschillende diensten komen niet samen en ontwikkelen niet noodzakelijk een stedenbouwkundige visie. Er wordt in silo's gewerkt. Iedereen heeft dus vaardigheden, maar niemand is verantwoordelijk voor alles. Daarom moeten we van tevoren goed nadenken.

In dat verband is het van essentieel belang om personen die verantwoordelijk zijn voor het beheer van kunstwerken in de openbare ruimte ook om hun mening te vragen, zodat ze niet worden uitgesloten en pas worden geraadpleegd wanneer het project al vergevorderd is. De **deelname van kunstenaars** zou vanaf het begin van het herontwikkelingsproces moeten worden georganiseerd en mag niet langer worden gezien als een toevoeging, een 'kers op de taart', als alles al is beslist.

Naast een slechte geïntegreerde planning is er ook een gebrek aan beheer en onderhoud van de openbare ruimte. Dit geldt zowel voor het onderhoud van de infrastructuur (uitrusting, netheid, veiligheid) als voor de animatie (esthetiek, kunst, evenementen enz.). Het lijkt ons dus belangrijk om enerzijds **de vaardigheden te bundelen** en anderzijds om **een handleiding met de beste praktijken op te stellen** (met respect voor diversiteit).

Om het beheer van de openbare kunstwerken te harmoniseren, stellen wij ook voor om een **gecentraliseerd kunstkadaster** te ontwikkelen. Dit kadaster zal het mogelijk maken om de werken te catalogiseren, wat het makkelijker maakt om ze te onderhouden en te bewaren. Door nauw samen te werken met grote spelers, zoals de NMBS en de MIVB, kan het Gewest de samenhang garanderen tussen het kunstbeleid en de bestaande stedelijke infrastructuur, zoals fietspaden en stationsuitgangen.

De **samenwerking** met instellingen, zoals de NMBS en de MIVB, is van essentieel belang om de harmonieuze integratie van kunstwerken in openbare infrastructuren te garanderen. Bovendien moet er een specifiek **budget** worden toegewezen aan het onderhoud van de werken, om ervoor te zorgen dat ze lang meegaan en aantrekkelijk blijven voor de burgers. Dankzij deze begrotingsallocatie kan er **een relevant verhaal worden uitgewerkt** via de kunstwerken, waardoor hun sociale en culturele impact wordt versterkt.

Tot slot moet de stedenbouw op twee niveaus worden verbeterd. Stroomopwaarts zouden **belanghebbenden nauwer worden betrokken bij de planning** van een samenhangend geheel en moet de openbare ruimte niet alleen worden opgevat als een materieel element, maar ook als een sfeer,

een immateriële ruimte. Stroomafwaarts zou het doel zijn om te zorgen voor **een geïntegreerd beheer** van de openbare ruimte, efficiënt onderhoud, een buurtpolitie enz.

Tot slot is het belangrijk om te benadrukken dat de openbare ruimte niet alleen een infrastructuur of 'hardware' is, maar vooral een plaats waar mensen wonen, voorbijgaan, sociale handelingen uitvoeren enz. Al deze elementen, de 'software', animeren de stad en geven haar een sfeer, die ook gedeeltelijk kan worden beheerd. De openbare ruimte is de hoeksteen van het stadsproject.

2. Welke functie heeft kunst in de openbare ruimte?

Kunst in de openbare ruimte moet eerst worden gezien en beschouwd als onderdeel van de vorming van een 'publiek', een *polis*, een stad, een burgerschap en dus een **gedeeld referentiekader**. Het openbaar domein wordt niet automatisch een openbare ruimte. Zonder specifieke interventie blijven veel ruimtes gecommunautiseerd of geprivatiseerd. Het onderhouden en exploiteren van een openbare ruimte vereist een beheer dat verder gaat dan vergunningen en reguleringen.

Een aantal paradoxen dienen zich aan. In het verleden werd **de collectieve verbeelding** vooral gevoed door monumentale werken die een eerbetoon brachten aan historische figuren of architecturen die de macht vertegenwoordigden (de staat in de ruimte). De huidige stedelijke samenleving is diverser, vooral in Brussel. De staat is complex en gesegmenteerd en biedt geen eengemaakt cultuurbeleid. Dit leidt tot een onstabiele stedelijkheid waarin het moeilijk te onderscheiden is wie wat beslist. Wat zijn de criteria, de procedures, de machtsverhoudingen tussen de sector, de curatoren, de jury's en de politici? In deze context botsen visies met de specifieke functie van de artistieke interventie.

Bovendien zijn er een aantal **uitdagingen** die specifiek zijn voor de actuele gebeurtenissen en gevoeligheden. Er is de uitdaging om een postkoloniale openbare ruimte te creëren in een stad die sterk gestructureerd is door Leopold II. Op dit moment is slechts 4% van de kunstwerken in Brussel gemaakt door vrouwelijke kunstenaars, terwijl het absoluut noodzakelijk is om de openbare ruimte meer geschikt te maken voor vrouwen (en kinderen). Daarom is het belangrijk om initiatieven te nemen om deze vertegenwoordigingen te vergroten. De diversificatie van media en het gebruik van digitale platformen en sociale netwerken zijn ook van cruciaal belang om het bereik van werken te vergroten en de betrokkenheid van de gemeenschap te versterken. Door een grotere diversiteit te omarmen, verrijken we het artistieke landschap en wordt de culturele pluraliteit van de regio beter weerspiegeld.

Het debat benadrukt het belang van de interactie tussen kunst, stedenbouw, het publiek en de politiek, en onderstreept de complexiteit van het beheer van kunstwerken in de openbare ruimte in Brussel. De noodzaak van **een voortdurende dialoog** is cruciaal voor het verrijken van de stedelijke ruimte met respect voor de artistieke integriteit en het erfgoed van de stad. We willen **een wetgevende aanpak aanmoedigen die een percentage van het budget voorbehoudt voor stedelijke kunst- en cultuurprojecten**, om zo de culturele integratie in het kader van de ontwikkeling van de stad te versterken. Dit soort van interventies bestaat al, hetzij in het kader van het 101% sociale woningen, hetzij via gewestelijke en gemeentelijke budgetten voor artistieke interventies in de openbare ruimte. Soms gebeurt het ook dat privéontwikkelaars dit soort van projecten financieren (zie de Koning Albert II-laan in de Noordwijk). Dit type van bijdrage zou systematisch moeten worden geleverd voor zowel openbare als privéprojecten.

Het is ook belangrijk om te onderzoeken **hoe de werken worden gekozen en geplaatst**. Het is van cruciaal belang dat het publiek kan begrijpen hoe de keuzes van de kunstenaars, de werken en hun plaatsing in de stedelijke context worden bepaald. Op basis van welke criteria worden deze beslissingen genomen? Hiertoe wordt voorgesteld om te voorzien in bemiddeling bij het publiek en de omwonenden om reacties van onbegrip en ontevredenheid te voorkomen en hierop te anticiperen.

Een andere vraag heeft betrekking op de regelingen voor het **behoud van werken** wanneer ze de openbare ruimte verlaten. Over het algemeen bewaart de stad deze werken in een opslagplaats. Dit is vooral belangrijk voor deze werken, die in de huidige context controversieel zijn. Het hele dekolonisatieproject roept onder andere vragen op over het beheer van werken die nu als onaanvaardbaar worden beschouwd.

De culturele en artistieke wereld en de wereld van architectuur en stedenbouw zijn **nog niet voldoende met elkaar verbonden**. Sommigen *werken voor een/hun publiek*, terwijl anderen *een infrastructuur voor het publiek ontwerpen*. Er is **geen samenhangend cultureel beleid en geen algemene visie voor de openbare ruimte**, omdat er zoveel verschillende instanties mee zijn belast. Een piste zou kunnen zijn om de **culturele instellingen** te vragen om werken of een programma voor te stellen voor hun voorplein of in de buurt van hun instelling. Ze stuiten echter op bergen van moeilijkheden zonder dat ze per se de middelen of vaardigheden hebben om de installatie van stedelijke kunstwerken efficiënt te beheren.

Er wordt gesuggereerd dat **de wijkcomités** een actievere rol zouden kunnen spelen en bruggen en toegangspoorten zouden kunnen creëren om de dialoog over openbare kunst te verrijken. Kortom: het ontwerp en de aanleg van de openbare ruimte moet door veel partners worden gecoproduceerd.

Gezien deze belangrijke agenda moeten we in elk geval **de administratieve logistiek** versterken om het beleid voor kunst in de openbare ruimte te verbeteren. Het Gewest kan zeker een federerende rol spelen tussen de verschillende instellingen, zowel gewestelijk als lokaal, om de kennis en initiatieven van elkeen te bundelen. Dit zou een synergie creëren die openbare kunst op het hele Brusselse grondgebied zou promoten en onder de aandacht zou brengen. In eerste instantie zou het nuttig zijn om een 'uitwisselingsplatform' op te richten waarin de verschillende spelers op het gebied van overheidsbestellingen worden gegroepeerd. In tweede instantie zou dit platform kunnen worden uitgebreid naar privéopdrachtgevers en/of andere belanghebbenden die betrokken zijn bij het bestellingsproces. Daarom wordt voorgesteld om de oprichting van dit uitwisselingsplatform, **Brussels Public Art Platform**, kortweg **BruPAP** genaamd, te officialiseren dat een uitbreiding zou zijn van het huidige platform dat Urban momenteel tot stand heeft gebracht. Kunst kan fungeren als een drijvende kracht om de barrières tussen stedelijke praktijken op te heffen door de samenwerking tussen verschillende disciplines en instellingen te bevorderen. Het creëren van speciale coördinatiefuncties voor elk artistiek project is essentieel om de overbelasting van de kunstenaars te voorkomen en een efficiënt beheer te garanderen.

Er zijn **vier grote hoofdprioriteiten** naar voren gekomen met betrekking tot de opdrachten van dit platform:

Secretariaat Gewestelijke
Ontwikkelingscommissie
Secretariat Commission
Régionale de Développement

Naamsestraat 59
1000 Brussel
Rue de Namur 59
1000 Brussel

T +32 2 435 43 56
crd-goc@perspective.brussels
www.crd-goc.brussels

1/ Opstelling van een **kadaster en beheer van de werken om dit debat van input te voorzien** Een gedetailleerd kadaster, ontwikkeld in samenwerking met alle betrokken overheden, zou essentieel zijn om de verantwoordelijkheden met betrekking tot de restauratie en het regelmatige onderhoud van kunstwerken in de openbare ruimte vast te leggen. De Stad Brussel stelt een inventaris op die zal dienen als beheersinstrument, waarin de hedendaagse kunstwerken op dezelfde manier als beschermde monumenten en gebouwen worden gecatalogiseerd. Bovendien moet het uitgebreide **kadaster** van bestaande werken op het hele gewestelijke grondgebied, dat door Urban is opgestart en geleidelijk op de website <https://collections.heritage.brussels/nl> is gepubliceerd, worden aangevuld, bijgewerkt en vooral gedocumenteerd (foto's, afmetingen, materialen, archieven over de oorsprong van het werk) met de hulp van de diensten die verantwoordelijk zijn voor het beheer van de werken (onder meer om rekening te houden met tijdelijke of permanente verplaatsingen en nieuwe installaties). Deze inventaris heeft meerdere doelstellingen: betrouwbare **in kaartbrenging, centralisering** van belangrijke gegevens, **planning van ontdekkingstrajecten en gebruik door leerkrachten om de werken toegankelijk te maken voor jongeren**.

2/ Ontwikkeling van een **webplatform** en oprichting van een uitwisselingsgroep **De praktische leidraad/het vademecum** waarmee Urban is begonnen, zou moeten worden afgerond. Dit webplatform zou praktische informatie moeten verstrekken, aanbevelingen voor het onderhoud, de restauratie, de bewegwijzering en de verlichting moeten voorstellen, concrete voorbeelden en een lijst met deskundigen ter beschikking moeten stellen.

3/ Ontwikkeling van de **communicatie** en vergroting van **het bewustzijn** inzake openbare kunst. Het is belangrijk om te communiceren en het publiek bewust te maken. Dit werk omvat het harmoniseren van de communicatie op het hele gewestelijke grondgebied, het delen en doorgeven van informatie over lopende initiatieven en projecten, het organiseren van een openbare uitwisselingsdag om de balans op te maken over initiatieven en ervaringen en samen te werken om ontdekkingsroutes voor stedelijke kunst te creëren.

4/ Invoering van een gewestelijke **financiële steun** voor de installatie en het onderhoud van kunstwerken via een tweejaarlijkse prijs die bedoeld is om de initiatieven en de goede praktijken inzake openbare kunst aan te moedigen. Het beheer van kunstwerken op de gewestwegen is complex en roept maatschappelijke vragen op. In dat verband is samenwerking tussen verschillende stedelijke spelers van essentieel belang om het werk van kunstenaars door het publiek te laten respecteren en waarderen. De prioriteit van de interventies moet worden bepaald op basis van hun urgentie en visuele impact bij het publiek.

3. Hoe kan de participatie en de artistieke coproductie worden verbeterd?

De participatie van burgers en lokale gemeenschappen is essentieel voor het welslagen van de coproductie van openbare kunstprojecten en, meer in het algemeen, voor de toe-eigening van de openbare ruimte. Het is van cruciaal belang om **de fasen van participatie** en de betrokken actoren (met inbegrip van burger-experts en wijkgemeenschappen) duidelijk te definiëren. Deze benadering zorgt ervoor dat de kunstwerken inspelen op de specifieke kenmerken van de **plaatsen** en bevolkingsgroepen die ze bedienen.

1/ Coördinatieprotocollen en verantwoordelijkheden

Het opstellen van duidelijke protocollen voor de coördinatie van artistieke projecten is nodig om **de rollen en verantwoordelijkheden** van alle belanghebbenden vast te leggen. Allereerst moeten we kijken naar de participatieve dimensie van het project en de democratische reikwijdte ervan. Vervolgens moet dit worden afgestemd op **de doelstellingen en de verwachte resultaten van het project**. Dit betekent dat de **speelruimte**, de **financiële middelen**, de beschikbare **tijd** en de **verantwoordelijkheden van de betrokken spelers** moeten worden bepaald. Er moet bijzondere aandacht worden besteed aan de flexibiliteit van de projecten om zich aan te passen aan de lokale context en toch een zekere algemene samenhang te behouden.

2/ Flexibiliteit tussen permanente en tijdelijke werken

Het is belangrijk om te bepalen of een werk **permanent of tijdelijk** moet zijn, afhankelijk van de sociale en culturele impact. Tijdelijke werken kunnen sociale cohesie en participatieve betrokkenheid bevorderen, terwijl permanente werken de stedelijke identiteit en het culturele erfgoed versterken. Dankzij dit onderscheid kunnen artistieke projecten beter worden afgestemd op de specifieke doelstellingen van openbare ruimtes.

3/ Participatieve stedenbouw en integratie in de gemeenschap

Participatieve stedenbouw, waarbij lokale gemeenschappen worden betrokken bij het ontwerp en de uitvoering van kunstprojecten, is essentieel voor het creëren van werken die aanslaan bij de bewoners. Initiatieven, zoals het betrekken van kunststudenten bij samenwerkingsprojecten of het creëren van interactieve culturele ruimten, maken het mogelijk om kunst organisch te integreren in het stedelijke weefsel. Dit bevordert ook een levendige en evoluerende culturele dynamiek.

Dit werpt de hele kwestie van **de participatie** en **de coproductie** op. Als we een plaats kiezen, moeten we natuurlijk nadenken over de mensen en gemeenschappen die daar wonen om hen te integreren en te betrekken. De kwestie is complexer dan alleen het installeren van een kunstwerk. Om ervoor te zorgen dat een project op een coherente manier tot een goed einde wordt gebracht, is het nodig om transversaal en multidisciplinair te werk te gaan, om de ruimte in drie dimensies te bekijken door bijvoorbeeld de deelname van het publiek via workshops te integreren. We moeten ook de artistieke vrijheid respecteren en het feit dat kunst vragen kan/moet oproepen (zelfs provoceren). Kunst moet daarom de coproducent van stedelijke inrichting zijn.

Het creëren van speciale **coördinatiefuncties** is absoluut noodzakelijk om de openbare kunstprojecten op een efficiënte manier te beheren. Deze coördinatoren fungeren als schakel tussen de kunstenaars, de instellingen en de opdrachtgevers en zorgen voor een soepel en samenhangend beheer van de projecten. Daarnaast is het nodig om de aan de artistieke projecten toegekende **budgetten opnieuw in evenwicht te brengen** door de middelen voor de preproductie, de postproductie en het onderhoud van werken te verhogen. Dit garandeert de duurzaamheid van de werken en hun vermogen om de openbare ruimte na verloop van tijd te blijven verrijken.

4. Hoe kan deze stedelijke *software* beter worden beheerd?

Ons denken opent **een heel transversaal veld** dat niet goed kan worden beheerd binnen een institutionele organisatie in silo's. In Brussel zijn er immers vooral niet alleen de verschillende administraties bij betrokken, maar worden de bevoegdheden ook tussen territoriaal beheer (zelf nog steeds verdeeld over 19 gemeenten) en cultureel en artistiek beheer gedeeld. Voor een goed geïntegreerd beleid is het dus belangrijk dat iedereen in staat is om buiten de strikte grenzen van bevoegdheden of gebieden te denken en bereid is om samen te werken.

De openbare ruimte is uiterst complex op alle niveaus (sociaal, cultureel enz.) en wordt, hoewel toegankelijk voor iedereen, bepaald door etniciteit, gender enz. Er zijn over het algemeen twee benaderingen: of men vertrekt vanuit een kunstenaar, een kunstwerk, een maatschappelijke kwestie of een onderwerp en men zoekt de meest geschikte plaats om het kunstwerk te installeren; of men heeft een plaats waar men absoluut een kunstwerk wilt installeren in het kader van een stadsherinrichting. In beide gevallen zijn de stedenbouwkundige context, de maatschappelijke context en de interactie met de bewoners en gebruikers van de plaats belangrijk.

Daarvoor moeten de **programmatieprocessen** worden herzien. Wie beslist over de programmatie en hoe wordt deze uitgedacht en ontworpen? Dit is een cruciale fase, omdat ze zal bepalen of een openbare ruimte zal worden gebruikt voor nevenactiviteiten of gewoon om het trottoir over te steken van het ene punt naar het andere. Hoe kunnen de wegen tussen mensen worden gedeeld? De kwaliteit van de openbare ruimte zal voortkomen uit deze voorafgaande vragen (inzake studie en programmatie), waarna er een heel nauwkeurige uitwerking zal worden opgesteld en we bijvoorbeeld kunnen beslissen om een intiem of grootschalig kunstwerk te installeren door er het nodige budget voor uit te trekken. Dit zal ons helpen om de nagestreefde doelstellingen te bereiken. Deze programmatiefase moet absoluut in de plaats komen van de soms te oppervlakkige opstelling van een bestek dat uit geknipte en geplakte stukken.

De projecten en programma's zouden beter in het **Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO)** moeten worden geïntegreerd met het oog op een polycentrische stad op meerdere schaalniveaus. Dit zou helpen om de context te thematiseren. De grootstedelijke en gewestelijke ontwikkelingspolen zijn erin gethematiseerd: grootstedelijk centrum, Europa, universiteiten, media, aankomstzone Zuid, Heizel, ziekenhuizen, Matonge enz. Bovendien structureert het GPDO het grondgebied op verschillende niveaus, met elk een andere uitstraling. De nabijheidshabitats zijn woonwijken met hun openbare buurtruimte. De 'tienminutenstad' is gestructureerd rond lokale identiteitskernen (LIK), knooppunten tussen wijken waar woningen worden gemengd met verschillende gebruiken. De centra, de polen, worden gedomineerd door gebruikers en functies met een verschillende uitstraling (grootstad, gewest, doelgroep enz.).

Een **strategisch plan** zou ook de prioritaire interventiegebieden en hun verbindingen kunnen identificeren, op dezelfde manier als het eerste GewOP in 1995 op de kaart van het stadsproject de 'stadspoorten' identificeerde voor artistieke interventies die de overgang tussen de periferie en de stad markeren. Deze strategie zou ook rekening kunnen houden met de criteria voor het beheer van een kunstwerkcollectie (diversiteit, kunststromingen enz.), zoals het geval was voor 'kunst in de

metro'. Dit veronderstelt overlegmomenten tussen collectiebeheerders: Gewest, stad Brussel, MIVB enz.

Er zou ook een **inventaris van de openbare ruimtes** in hun stedenbouwkundige en sociologische context moeten worden opgesteld, zodat we een programmatie voor de *software* en kortstondige evenementen (muziek, optredens enz.) kunnen definiëren voor elke specifieke context. In die zin zouden de stedenbouwkundige plannen niet alleen de grenzen van de perimeter moeten vastleggen, maar ook het project situeren in verhouding tot de territorialiteit van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de metropool.

Er moet bijzondere aandacht worden besteed aan **jonge doelgroepen**. Jongeren in stedelijke gebieden zijn zeer divers en- gemengd en hebben geen voeling met de culturele repertoria die door hun ouderen worden voorgesteld. Zijn de opvattingen over de openbare ruimte die in opleidingen worden onderwezen en door de politieke verantwoordelijken worden gepromoot nog afgestemd op de verschillende stedelijke culturen? Het is duidelijk dat het onderwijs op het vlak van cultuur en kunst, levensstijlen en ruimte voor verbetering vatbaar is. Bij Urban worden al meer dan 20 jaar lessen over erfgoed en burgerschap georganiseerd. Zonder een uitgebreid programma waarbij scholen, culturele centra, de media en de overheden worden betrokken, kunnen deze initiatieven echter niet iedereen bereiken. Tot slot zouden de inrichting van de openbare ruimten en de kunst in de openbare ruimte zodanig moeten worden uitgedacht dat de stad meer op maat is gemaakt van **vrouwen, jongeren, kinderen**.

Culturele stedenbouw, een concept dat al in Frankrijk werd onderzocht, heeft als doel om kunst op een structurerende manier in het stedelijke weefsel te integreren. Dit omvat ook het samenwerken met tussenpersonen die de uitvoering van artistieke projecten in specifieke stedelijke contexten bevorderen. Door zich te inspireren op voorbeelden, zoals de aanleg van de tram in Brest, is het mogelijk om gelijkaardige strategieën te ontwikkelen in Brussel, zodat kunst een centrale rol kan spelen in de stedelijke en culturele ontwikkeling.